

Татјана Суботин-Голубовић

ОКТОИХ – УЗОР И ИНСПИРАЦИЈА ЗА СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРПСКЕ ХИМНОГРАФЕ

Апстракт: Октоих је несумњиво утицао на развој и изражајна средства српске средњовековне химничке поезије. Утицај се огледао не само у лексички и топици, него и у музичкој компоненти сваког оригиналног химнографског састава који припада богатом фонду српске средњовековне књижевности. Под утицајем Октоиха стварали су своја дела Свети Сава, Теодосије и монах Јефрем, а такође и анонимни српски химнографи прве половине XV века.

Кључне речи: Октоих, химнографија, аколутија, параклис, канон, стихира, појање, Свети Сава, Теодосије, Јефрем.

Октоих – Осмогласник уз Минеј и Триод, један је од најважнијих химнографских зборника Источне цркве, те се стога може посматрати и као својеврсна антологија црквеног песништва. Састављање Октоиха приписује се Јовану Дамаскину и Андрији Критском, али овај тип књиге, како се сматра, заправо води порекло од *Октоиха* Севера Антиохијског (VI век).¹ Несумњиво је да за његовим постанком треба трагати у монашким заједницама Палестине, у првом реду у Лаври Светог Саве Освећеног, у којој је живео и Јован Дамаскин. Октоих, као збирка химнографских састава, није био статичан, већ се динамично развијао, па су временом у њега укључивани и песнички састави аутора познијих периода. Данашњи облик, ова књига несумњиво је добила у Цариграду, и то у највећој мери заслугом монаха Студитског манастира, који су по завршетку иконокластичких сукоба редиговали и дали коначан облик богослужбеним химнографским зборницима. У састав Октоиха ушли су бројни канони Јована Дамаскина, Андрије Критског, Јосифа Студита (циклус канона на осам гласова Светом Николи); цариградски патријарх Анатолије (V век) саставио је васкрсне стихире тзв. *анатолика* које су такође укључене у Октоих, а својим песничким саставима Октоих су обогатили и цареви Константин Порфиrogenит и Лав Мудри.² На основу аутора чији су књижевни састави ушли у

¹ А. Е. Αλλυγιάκη, *Η οκταήχια στην ελληνική λειτουργική υμνογραφία*, Θεσσαλονίκη 1985 (са исцрпном литературом).

² Цар Лав Мудри (886–913) написао је 11 јеванђелских стихира које се поју на крају јутрења. Његов син, цар Константин VII Порфиrogenит (913–959) писао је егзапостиларе који се читају у недељу на јутрењу после девете песме канона. Уп. Л. Мирковић, *Православна литургија*, Први општи део, Београд 1982, 155.

састав Октоиха какав данас познајемо, могу се тачно разлучити поједини слојеви који су се постепено таложили и учествовали у његовом уобличавању, да би у X веку процес његовог формирања ушао у завршну фазу.

Октоих је један од најважнијих химнографских зборника који се готово увек користи приликом богослужења. Употребу Октоиха тачно прописује типик. Због свог обима, октоих се дели на две књиге – Првогласник (садржи прва четири гласа) и Петогласник (садржи гласове од петог до осмог). Сваке недеље поје се у једном гласу, а осам недеља у току којих се испева свих осам гласова чине тзв. *столп*.

У току године има највише шест столпова. Појање Октоиха по-чиње од понедељка Недеље свих светих а завршава се пред суботом Недеље месопусне. Октоих се не поје од Цвети до Недеље свих светих.³ У оквиру службе дану, канони из *октоиха* поју се у два наврата: у оквиру јутрења један или два канона (у зависности од дана у недељи), док се на повечерју увек поје канон посвећен Богородици. Канони који се поју Богородици на повечерју у суботу, понедељак, уторак и среду, означени су као *молабни канони*. Дневни циклус Октоиха је веома сложен а састоји се од стихира различитих врста (обичних, „на стихове“) и канона, а све ове химнографске композиције су, пратећи одредбе типика, распоређене на јутрењу, вечерњи и повечерју. Сваки дан у току седмице има своју посебну посвету те се тако, на пример, у понедељак на јутрењу као други поје канон посвећен Бесплотним силама, у уторак је други канон јутрења посвећен Јовану Крститељу, у среду – Богородици, у четвртак – први канон се поје Светим апостолима, а други – Светом Николи, у петак – први канон Часном Крсту, а други Богородици. Ово обиље византијске црквене поезије коју је верни народ слушао током богослужења свакако је морао оставити трага, те није нимало чудно што је Октоих утицао и на средњовековне српске химнографе који су, као што је добро познато, сви били људи цркве.

Међу сачуваним српским средњовековним рукописима Октоиси заузимају значајно место. Постоји неколико типова ове богослужбене књиге: Васкрсни (који садржи само службе за недељне дане), Седмични, Параклитик (потпуни октоих), Скраћени, Изборни.⁴ Сваки од ових типова октоиха имао је своју намену, па се тако

³ О овоме детаљније: Л. Мирковић, *Православна литургија*, 155–156.

⁴ Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI – XVII века)*, Београд 1982, 71–77 (постојећи рукописи, 114 јединица), 207–209 (рукописи нестали у рату 1941–1945, 68 јединица). У рукописној збирци Хиландара сачувано је 11 Параклитика, 3 Васкрсна октоиха, 5 Скраћених октоиха, 12 Седмичних. Упор.

Васкрсни октоих користио у оним црквама у којима се богослужење одвијало само недељом, Седмични – у парохијским црквама у којима се богослужење одвијало свакодневно, док је употреба Параклитика била карактеристична за богослужење у манастиру, где је молитвени циклус трајао, са мањим прекидима, 24 часа.

Када су Константин и Методије кренули у мисију ширења хришћанства у Великоморавској кнежевини и међу панонским Словенима, они су, заједно са књигама, донели и читав византијски богослужбени ритуал тог времена. Штури, мада потпуно недвосмислени подаци о овоме, сачувани су у њиховим житијима.⁵ Солунска браћа су превела најважније богослужбене књиге у оном облику, у каквом су постојале у њихово време, те су тако Словени, упоредо са прихватањем византијског богослужења, између осталог упознали и богату ризницу византијске литургијске поезије намењене појању.⁶ Наравно, одређена прилагођавања, условљена словенским језиком на који су биле превеђене службе била су неминовна, па су тако, највероватније, и модалитети појања били прилагођени словенском језику.⁷ Словени су се у писању литургијске поезије окушали већ крајем IX века.⁸

Византијска химнографија послужила је као модел и средњовековним српским писцима.⁹ Свака служба светоме (*аколутија*) је једна сложена химнографска композиција, динамична и често подложна променама.¹⁰ Будући стални део свакодневног богослужења

Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978 (на више места). Овде, наравно, нису споменути бројни српски Октоиси који се чувају у библиотекама широм Европе.

⁵ О. Kronsteiner, *Das Leben des. hl. Method des Erzbischofs von Sirmium*, Die slawischen Sprachen Bd. 18 (1989), 80–82.

⁶ О раној историји словенског Октоиха: М. Ђовчева, „Древнеславянский Октоих: реконструкция его состава и структуры“, у: *Liturgische Hymnen nach byzantinischen Ritus bei den Slaven in ältester Zeit*, Paderborn 2007, 50–73.

⁷ Д. Стефановић, „Музика у средњовековној Србији“, у: *Споменица о 750-годишњици аутокефалности Српске православне цркве*, Београд 1969, 117–127; исти, „Појање старе српске црквене поезије“, у: *О Србљаку*, Београд 1970, 129–137.

⁸ F. W. Mareš, „An anthology of Church Slavonic Texts of Western (Chech) Origin“, у: *Slavische Propyläen*, Bd. 127, München 1979 (канон Светом Вацлаву и Људмили); М. Ђовчева, „Старобългарската химнографија“, у: *История на българската средновековна литература*, София 2008, 104–125.

⁹ Д. Богдановић, „Византијски књижевни канон у српским службама Средњег века“, у: *О Србљаку, нав. дело*, 97–125.

¹⁰ А. Наумов, „Служба као жанр“, у: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Реферати и саопштења 16, Београд 1987, 5–18; И. Шпадијер, „Култ светитеља и настанак службе“, *Зборник Матице српске за славистику* 53 (1997), 80.

у православној цркви, Октоих је свакако морао оставити снажан утисак на пажљиве слушаоце.

Поуздано се може тврдити да су поједине службе Октоиха у значајној мери утицале на развој химничке поезије у средњовековној српској књижевности. Утицај Октоиха јасно је видљив већ у најстаријој сачуваној српској служби – Савиној *Служби Светом Симеону*.¹¹ Трећи тропар последње, девете, песме канона недвосмислено казује да се светац прославља појањем: **(д(ь)н(ь)сь радост(ь)но цр(ь)кви твоја почитакъ житѣе твое. и приноситьъ ты в(е)село пѣникъ**.¹² Свети Сава би, посматрано у том контексту, несумњиво морао поседовати и одговарајуће музичко знање, зато што је приликом састављања службе морао водити рачуна не само о садржинској, него и о музичкој компоненти свога дела. Сава се у служби стално обраћа Симеону, те су тако и неке фразе, којима порекло треба тражити у Октоиху, овде прерађене на начин који испуњава посебне потребе новог литургијског састава. Неколико примера из канона (осмога гласа) ове службе могу да послуже као пример: **оугаси пл(ь)тѣскии похоты ѡт(ь)че** (први тропар прве песме канона), **плѣти мое стр(а)сти оугасни** (богородичан прве песме канона), **мати в(о)жица. не даждь ме оусноуты въ грѣховнии смр(ь)ты** (богородичан шесте песме канона). Ових неколико наведених примера настали су под утицајем бројних сличних и сродних места из Октоиха: **попали всакѡю страстиѡю похоть раба твоегѡ** (трећи тропар пете песме канона Богородици осмога гласа, понедељак на повечерју), **дѡши моеа страсти попали ч(и)стаа** (трећи тропар девете песме канона Богородици осмога гласа, четвртак на повечерју), **оуснѡвъ въ смерьти, лежѡ во гробѣ ѡчаганиа** (трећи тропар осме песме канона Богородици трећег гласа, понедељак на повечерју).¹³

Затим је уследио читав низ служби које су састављали познати и анонимни химнографи. Структура појединих служби јасно

¹¹ Ђ. Сп. Радојичић, *О првој српској црквеној песни – о Савиној служби Симеону Немањи*, Књижевна збивања и стварања код Срба у Средњем веку и турско доба, Нови Сад 1967, 53– 60. Мада је, у време када је Радојичић написао овај рад, изучавање српске средњовековне химнографије било тек на својим почецима, он је ипак сасвим јасно схватио да је *служба*, посматрана као засебан књижевни жанр, заправо текст који треба да се поје.

¹² Цитирано према: Свети Сава, *Сабрана дела*, прир. и прев. Т. Јовановић, Београд 1998, 216.

¹³ Одломци из Октоиха наводе се у црквенословенској језичкој редакцији, према издању: *Октѡихъ, сирѣчь Осмогласникъ*, 1 (гласы ѧ – Ѧ) и 2 (гласы ѣ – ѣ), Москва 1981.

је одређена типиком који је био на снази у време њиховог састављања. И, мада нам није сачуван ни један препис типика који је био у употреби током XIII века у Српској цркви, сам изглед и састав служби може да нам пружи одређене податке о томе. Угледање, у погледу структуре, може се запазити већ у појединим песничким саставима Теодосија Хиландарца,¹⁴ нпр. у његовом *Заједничком канону Светоме Симеону и Светоме Сави четвртога гласа*, који је грађен по моделу молебних канона *октоиха* (ирмос + два тропара + тропар „на слава“ + „и ниња“ богородичан).¹⁵ Исту структуру имају Теодосијеви Канони на осам гласова Светоме Симеону и Светоме Сави.¹⁶ Ови Теодосијеви канони који нису уклопљени у једну од његових двеју служби, заслужују да им се посвети посебна пажња. По својим одликама, они могу да постану саставни део Каноника, или чак – Октоиха. До данас скоро неистражени Канони на осам гласова, како по својој структури, тако и по садржају, припадају управо Октоиху. По својим књижевним вредностима, ови Канони стоје равноправно уз оне који улазе у састав октоиха, а творци су им највећа имена византијске црквене поезије, у првом реду Јован Дамаскин. Да ли је сувише смело претпоставити да су они настали као резултат жеље да се сачини једна оригинална – српска редакција Октоиха? Или их је Теодосије писао подстакнут бројним сличним канонима који се могу наћи у различитим Каноникима? Трагање за одговорима на ова питања тек нам предстоје у будућности, при чему треба посветити и дужну пажњу још увек недовољно истраженој реформи богослужења која се у Српској цркви одвијала управо у време владавине краља Милутина (1282–1321).

¹⁴ Хиландарски монах Теодосије несумњиво је писац епохе краља Милутина. Упор. Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980, 168–175.

¹⁵ Овај Теодосијев канон се налази изван оквира службе, а већ се врло рани његов препис налази у хиландарском рукопису бр. 126 тзв. *Дамјановом Октоиху* из средине XIV века. Само његово укључивање у Октоих, као и похвалног канона Св. Сави другога гласа, сведочи о томе да је писар Дамјан осетио да ова два канона својим садржајем и целокупном интонацијом припадају Октоиху. Упор. Д. Богдановић, *Каталог ћириличких рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978, 89–90; И. Шпадијер, „Трагом светогорских преписа Теодосијевих дела”, у: *Осам векова Хиландара. Историја, књижевност, уметност и архитектура*, Београд 2000, 382–384.

¹⁶ Србљак I, Београд 1970, 315–447; Теодосије, *Службе, канони, похвале*, Београд 1988, 131–200. Важно је напоменути да су *Канони Симеону и Сави на осам гласова* сачувани у једном броју хиландарских рукописа: 277 (богородичник, средина XVII века), 375 (тропарник с богородичником, крај XIV века и XVI век), 505 (Србљак, крај XVIII века), 624 (канони Симеону и Сави на осам гласова, 1751. г.). О хиландарским рукописима: Д. Богдановић, *Каталог*, 124, 148, 191, 217–218.

Други пример блиске везе са Октоихом установио је Димитрије Богдановић када је анализирао химнографске саставе монаха Јефрема.¹⁷ Песничка „творенија“ монаха Јефрема, поред три канона (молебног за цара, молебног Господу Исусу Христу и молебног Богородици) чине још и два циклуса стихира молебних Богородици, и циклус стихира, такође молебних, Господу.¹⁸ Стихире су грађене „по правилној смени гласова из Октоиха, оне потпуно одговарају и композиционој схеми тзв. Седмичног октоиха, какав се најчешће среће у саставу Псалтира с последовањем“.¹⁹ Богдановић тачно примећује да за каноне Христу и Богородици, који припадају жанру покајних молебних канона, најближи узор могу бити управо молебни канони Богородици у Октоиху, тзв. Параклитици које је састављао Јован Дамаскин. Богдановић такође запажа да је Јефрем закупљен својим „сумрачним греховним стањем“, те да стога он описује и набраја своје грехе, и тражи спас у молитви којом преклиње за помоћ.²⁰ Постоји читав репертоар речи које се појављују у овим канонима, а извор им треба тражити у Октоиху; то су: безакоње, плач, грех, сузе.²¹ Лексика која је карактеристична за молебне каноне октоиха упечатљиво осликава душевно стање молиоца: **Ѡими дѡши моеѡ и тѣла недѡгъ, и прѣгрешении сквернѡ** (трећи тропар седме песме канона Богородици осмога гласа, понедељак на повечерју), **дѡши моеѡ изъви и грѣхъвнѡиѡ стрѡпыи ѡчисти** (први тропар осме песме канона Богородици осмога гласа, среда на повечерју), **просвѣти (...) ѡсѡблениѡ дѡшѡ мою страстьми, и лѡкавыми помыслыи ѡчернѣвшѡю, и вѣдствѡющѡю, и избави ме напасти, и Ѡ вѣсѡвъ ѡзлѡблениѡ и истѡзаниѡ лютагѡ, и вѡдѡщѡгѡ пламене и мѡки** (први тропар девете песме канона Богородици осмога гласа, четвртак на повечерју), **всеѡ мѡ просвѣти ѡмраченнаѡ страстьми** (други тропар пете песме канона Богородици осмога гласа, петак на повечерју), **ѡугаси пламень страсти моиѡхъ, и ѡүтиши вѡрю сердца моегѡ** (други тропар седме песме канона Богородици осмога гласа, петак на повечерју).

¹⁷ Д. Богдановић, „Песничка творенија монаха Јефрема“, *Хиландарски зборник* 4 (1978), 109–130.

¹⁸ Издање целокупног Јефремовог књижевног наслеђа, заједно са пратећом студијом, прир. П. Матеић. Упор. П. Матеич, *Български химнописец Ефрем от XIV век. Дело и значение*, София 1982.

¹⁹ Д. Богдановић, *Песничка творенија*, 120.

²⁰ *Нав. дело*, 116–117.

²¹ *Нав. дело*, 117.

Као одговарајуће паралеле могу се навести примери из Јефремовог *Канона Христу*: оѿмѣ и д(оѿ)шж люте оскврѣниѣ (трећи тропар четврте песме), въ стр(а)стехъ окалевса, тѣло и д(оѿ)шж оскврѣних(ѣ) коупно и оѿмѣ (трећи тропар пете песме), оцѣсти мене сп(а)се. мно҃го ти съгрѣшившаго. и възведи ѿ рѡва грѣхѡвѡаго (први тропар шесте песме), въ рѡвѣ въпадса злобны. и лежж исполоѿ мрѣтѣвъ (трећи тропар осме песме).²²

Приликом разматрања утицаја Октоиха на средњовековну српску литургијску поезију, посебну пажњу посветила сам химнографском циклусу који прати важан догађај из последњих година постојања српске Деспотовине – преносу моштију Светог апостола Луке у Смедерево (средином XV века).²³ Осим главне *Службе* написане поводом овог догађаја, састављен је и један *Параклис* (молебан), чији је канон, грађен по угледу на молебне каноне Богородици, по својим стилским и језичким одликама, по скрушеном и понизном обраћању, у овом случају Светом Луки, изванредан пример угледања на обрасце из Октоиха.²⁴

Из ових неколико наведених примера, јасно се може видети да су се средњовековни српски писци активно односили према химнографским зборницима, у овом случају – према Октоиху, који су им били на располагању, и да се нису устезали да материјал садржан у њима прилагођавају својим потребама и идејама. Одабрани примери ово потврђују. У будућим истраживањима је неопходно посветити већу пажњу међусобном односу и зависности српске химничке поезије према византијским узорима који се могу наћи у устаљеним химнографским зборницима литургијског карактера.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Αλλυγίζάκη Ε. Αντωνίου, *Η οκταηχία στην ελληνική λειτουργική υμνογραφία*, εκδ. Π. Πουρναρά Θεσσαλονίκη 1985.

Богдановић Димитрије, „Византијски књижевни канон у српским службама Средњег века“, у: *О Србљаку*, Београд 1970, 97–125.

²² Цитирано према П. Матеич, *Български химнописец Ефрем*, 98–105.

²³ Т. Суботин-Голубовић, *Смедеревска служба преносу моштију светог апостола Луке*, Српска књижевност у доба Деспотовине, Деспотовец 1998, 133–157.

²⁴ *Параклис светом Луки*, рад прочитан на скупу „Пад српске Деспотовине 1459. године“, одржаном 12. – 14. новембра 2009. у организацији САНУ. Овом приликом нећемо понављати све оно што је у већ наведено у поменутом раду.

Богдановић Димитрије, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978.

Богдановић Димитрије, „Песничка творенија монаха Јефрема“, *Хиландарски зборник* 4 (1978), 109–130.

Богдановић Димитрије, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980.

Богдановић Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, Београд 1982.

Їовчева Мария, „Древнеславянский Октоих: реконструкция его состава и структуры“, у: *Liturgische Hymnen nach byzantinischen Ritus bei den Slaven in ältester Zeit*, Herausgegeben von Hans Rothe und Dagmar Christians, Paderborn 2007, 50–73.

Їовчева Мария, „Старобългарската химнография“, у: *История на българската средновековна литература*, с. А. Милтенова, София 2008, 104–125.

Kronsteiner Otto, *Das Leben des. hl. Method des Erzbischofs von Sirmium*, Die slawischen Sprachen, Bd. 18 (1989).

Mareš František Waclav, *An antology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin*, Slavische Propyläen, Bd.127, München 1979.

Матеич Предраг, *Български химнописец Ефрем от XIV век. Дело и значение*, София 1982.

Мирковић Лазар, *Православна литургија*, Први општи део, Београд 1982.

Наумов Александар, „Служба као жанр“, у: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Реферати и саопштења 16, Београд 1987, 5–18.

Окѣиѣхѣ, сирѣчь Осмогласникѣ, 1 (гласѣ ѿ - ѿ) и 2 (гласѣ ѿ - ѿ), Москва 1981.

Радочић Ђорђе Сп., „О првој српској црквеној песми – о Савиној служби Симеону Немањи“, у: *Књижевна збивања и стварања код Срба у Средњем веку и турско доба*, Нови Сад 1967, 53–60.

Свети Сава, *Сабрана дела*, прир. и прев. Т. Јовановић, Београд 1998.

Стефановић Димитрије, „Музика у средњовековној Србији“, у: *Споменица о 750-годишњици аутокефалности Српске православне цркве*, Београд 1969, 117–127.

Стефановић Димитрије, „Појање старе српске црквене поезије“, у: *О Србљаку*, Београд 1970, 129–137.

Суботин-Голубовић Татјана, „Смедеревска служба преносу моштију светог апостола Луке“, у: *Српска књижевност у доба Деспотовине*, ур. М. Пантић, Деспотовица 1998, 133–157.

Теодосије, *Службе, канони, похвале*, прир. Б. Јовановић-Стипчевић, Београд 1988,

Шпадијер Ирена, „Култ светитеља и настанак службе“, *Зборник Матице српске за славистику* 53 (1997), 80–85.

Шпадијер Ирена, „Трагом светогорских преписа Теодосијевих дела“, у: *Осам векова Хиландара. Историја, књижевност, уметност и архитектура*, ур. В. Корач, Београд 2000, 381–386.

Tatjana Subotin – Golubović

OCTOECHOS – A MODEL AND INSPIRATION
FOR SERBIAN MEDIEVAL HYMNOGRAPHER
(Summary)

Octoechos is not merely a musical manual in everyday use during the service in Orthodox Church, but also a comprehensive anthology of church poetry. It contains poetical works of great Byzantine poets, such as John of Damascus, Joseph the Hymnographer, Andrew of Crete. The use of Octoechos during the service is strictly regulated by Typicon. After accepting the Orthodox rite, the Slavs were acquainted with Octoechos which has undoubtedly made a great impression on the attentive audiences present at the service. Octoechos has also influenced the work of medieval Serbian hymnographers all of whom were, as it is well known, pious men. The influence of the poetics typical of hymns of the Octoechos has already been present in the Akoluthia to St. Simeon written by St. Sava. In the hymnographical work of Theodosius this influence is even more present, especially in his Canons on the eight modes (*echoi*) that follow the pattern of the supplicatory canons of the Octoechos. Ephraim, who was the Serbian patriarch in two turns (1375–1379, 1389–1392), wrote his church hymns and prayers following those of the Octoechos. Ephraim composed his stichera dedicated to Christ and Theotokos following the regular change of tones of the Octoechos. The spirit of Octoechos has also marked the work of the last Serbian anonymous hymnographers who wrote Akoluthia to the Translation of the holy relics of Saint Apostle Luke to Serbia and the Paraklisis to St. Luke (mid 15th century).

UDC 783.2:78.033(497.11)

271-535.7

811.163.1-141

DOI: 10.2298/MUZ1111053S

1890-1891. 1892-1893. 1894-1895. 1896-1897. 1898-1899. 1900-1901. 1902-1903. 1904-1905. 1906-1907. 1908-1909. 1910-1911. 1912-1913. 1914-1915. 1916-1917. 1918-1919. 1920-1921. 1922-1923. 1924-1925. 1926-1927. 1928-1929. 1930-1931. 1932-1933. 1934-1935. 1936-1937. 1938-1939. 1940-1941. 1942-1943. 1944-1945. 1946-1947. 1948-1949. 1950-1951. 1952-1953. 1954-1955. 1956-1957. 1958-1959. 1960-1961. 1962-1963. 1964-1965. 1966-1967. 1968-1969. 1970-1971. 1972-1973. 1974-1975. 1976-1977. 1978-1979. 1980-1981. 1982-1983. 1984-1985. 1986-1987. 1988-1989. 1990-1991. 1992-1993. 1994-1995. 1996-1997. 1998-1999. 2000-2001. 2002-2003. 2004-2005. 2006-2007. 2008-2009. 2010-2011. 2012-2013. 2014-2015. 2016-2017. 2018-2019. 2020-2021. 2022-2023. 2024-2025. 2026-2027. 2028-2029. 2030-2031. 2032-2033. 2034-2035. 2036-2037. 2038-2039. 2040-2041. 2042-2043. 2044-2045. 2046-2047. 2048-2049. 2050-2051. 2052-2053. 2054-2055. 2056-2057. 2058-2059. 2060-2061. 2062-2063. 2064-2065. 2066-2067. 2068-2069. 2070-2071. 2072-2073. 2074-2075. 2076-2077. 2078-2079. 2080-2081. 2082-2083. 2084-2085. 2086-2087. 2088-2089. 2090-2091. 2092-2093. 2094-2095. 2096-2097. 2098-2099. 2100-2101. 2102-2103. 2104-2105. 2106-2107. 2108-2109. 2110-2111. 2112-2113. 2114-2115. 2116-2117. 2118-2119. 2120-2121. 2122-2123. 2124-2125. 2126-2127. 2128-2129. 2130-2131. 2132-2133. 2134-2135. 2136-2137. 2138-2139. 2140-2141. 2142-2143. 2144-2145. 2146-2147. 2148-2149. 2150-2151. 2152-2153. 2154-2155. 2156-2157. 2158-2159. 2160-2161. 2162-2163. 2164-2165. 2166-2167. 2168-2169. 2170-2171. 2172-2173. 2174-2175. 2176-2177. 2178-2179. 2180-2181. 2182-2183. 2184-2185. 2186-2187. 2188-2189. 2190-2191. 2192-2193. 2194-2195. 2196-2197. 2198-2199. 2200-2201. 2202-2203. 2204-2205. 2206-2207. 2208-2209. 2210-2211. 2212-2213. 2214-2215. 2216-2217. 2218-2219. 2220-2221. 2222-2223. 2224-2225. 2226-2227. 2228-2229. 2230-2231. 2232-2233. 2234-2235. 2236-2237. 2238-2239. 2240-2241. 2242-2243. 2244-2245. 2246-2247. 2248-2249. 2250-2251. 2252-2253. 2254-2255. 2256-2257. 2258-2259. 2260-2261. 2262-2263. 2264-2265. 2266-2267. 2268-2269. 2270-2271. 2272-2273. 2274-2275. 2276-2277. 2278-2279. 2280-2281. 2282-2283. 2284-2285. 2286-2287. 2288-2289. 2290-2291. 2292-2293. 2294-2295. 2296-2297. 2298-2299. 2300-2301. 2302-2303. 2304-2305. 2306-2307. 2308-2309. 2310-2311. 2312-2313. 2314-2315. 2316-2317. 2318-2319. 2320-2321. 2322-2323. 2324-2325. 2326-2327. 2328-2329. 2330-2331. 2332-2333. 2334-2335. 2336-2337. 2338-2339. 2340-2341. 2342-2343. 2344-2345. 2346-2347. 2348-2349. 2350-2351. 2352-2353. 2354-2355. 2356-2357. 2358-2359. 2360-2361. 2362-2363. 2364-2365. 2366-2367. 2368-2369. 2370-2371. 2372-2373. 2374-2375. 2376-2377. 2378-2379. 2380-2381. 2382-2383. 2384-2385. 2386-2387. 2388-2389. 2390-2391. 2392-2393. 2394-2395. 2396-2397. 2398-2399. 2400-2401. 2402-2403. 2404-2405. 2406-2407. 2408-2409. 2410-2411. 2412-2413. 2414-2415. 2416-2417. 2418-2419. 2420-2421. 2422-2423. 2424-2425. 2426-2427. 2428-2429. 2430-2431. 2432-2433. 2434-2435. 2436-2437. 2438-2439. 2440-2441. 2442-2443. 2444-2445. 2446-2447. 2448-2449. 2450-2451. 2452-2453. 2454-2455. 2456-2457. 2458-2459. 2460-2461. 2462-2463. 2464-2465. 2466-2467. 2468-2469. 2470-2471. 2472-2473. 2474-2475. 2476-2477. 2478-2479. 2480-2481. 2482-2483. 2484-2485. 2486-2487. 2488-2489. 2490-2491. 2492-2493. 2494-2495. 2496-2497. 2498-2499. 2500-2501. 2502-2503. 2504-2505. 2506-2507. 2508-2509. 2510-2511. 2512-2513. 2514-2515. 2516-2517. 2518-2519. 2520-2521. 2522-2523. 2524-2525. 2526-2527. 2528-2529. 2530-2531. 2532-2533. 2534-2535. 2536-2537. 2538-2539. 2540-2541. 2542-2543. 2544-2545. 2546-2547. 2548-2549. 2550-2551. 2552-2553. 2554-2555. 2556-2557. 2558-2559. 2560-2561. 2562-2563. 2564-2565. 2566-2567. 2568-2569. 2570-2571. 2572-2573. 2574-2575. 2576-2577. 2578-2579. 2580-2581. 2582-2583. 2584-2585. 2586-2587. 2588-2589. 2590-2591. 2592-2593. 2594-2595. 2596-2597. 2598-2599. 2600-2601. 2602-2603. 2604-2605. 2606-2607. 2608-2609. 2610-2611. 2612-2613. 2614-2615. 2616-2617. 2618-2619. 2620-2621. 2622-2623. 2624-2625. 2626-2627. 2628-2629. 2630-2631. 2632-2633. 26

246